

Stâncă și nisip

**Concepția ortodoxă
despre reformatorii protestanți
și învățăturile lor**

Colecția *Apologetica*

Editori fondatori și coordonatori:

DRAGOȘ DÂSCĂ și

PR. CEZAR ȚĂBĂRNĂ

Referenți științifici:

John Behr (St Vladimir's Orthodox Theological Seminary,
New York)

Pr. Philip le Masters (McMurry University, Abilene;
St Vladimir's Orthodox Theological Seminary, New York)

Stâncă și nisip

**Conceptia ortodoxă
despre reformatorii protestanți
și învățăturile lor**

PR. JOSIAH TRENHAM

Traducere din limba engleză
DRAGOȘ DÂSCĂ

Colecția *Apologetica*

Seria *Studii*

1

Carte tipărită cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului **TEOFAN**
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2018

Cuprins

Cuvânt înainte	13
Introducere	15
Lumea în timpul Reformei protestante	16
Papalitatea și romano-catolicismul în momentul Reformei	18
Relația dintre Sfântul Imperiu Roman și papalitate	20
I. Viața lui Martin Luther, inițiatorul Reformei germane	23
Copilăria	23
Vocația monahală	23
Hirotonia întru preoție	24
Profesoratul	25
Cele 95 de Teze din 31 octombrie 1517 și indulgențele papale	26
Excomunicările	31
Erasmus și Luther	33
<i>Exsurge Domine</i> , Bula Papei Leon al X-lea	34
<i>Micul catehism</i> al lui Luther ca expresie a viziunii sale pastorale	40
Reforma germană și „naționalismul” lui Luther	41
Luther și Melanchthon	42
Viața personală și familia lui Luther	43
Controversele din ultimii ani ai vieții lui Luther și moartea sa. Conflictele luterane-reformate-anabaptiste	44
II. Luteranismul și Ortodoxia	47
Este Martin Luther un erou creștin?	47
Capitularea morală a lui Luther înaintea întâistătorilor politici	48

Patrimoniul teologic al lui Luther	49
Desprinderea hermeneutică și etică a lui Luther de Sfânta Tradiție	51
Luther nu este un protestant modern și probabil nici măcar un luteran modern	56
<i>Mărturisirea de credință de la Augsburg</i> și formarea luteranismului	59
Simboluri și mărturisiri de credință	59
<i>Mărturisirea de credință de la Augsburg</i>	60
Mărturisirile luterane și scolasticismul confesional	65
Dialogul luteran-ortodox	66
Credințe comune, <i>adiaphora</i> și chestiuni disputate	68
Ereziile de care trebuie să se lepede un luteran înainte de convertirea la Ortodoxie	69
Luteranismul astăzi	70
 III. Viața și învățăturile lui Ulrich Zwingli	73
Fundalul istoric al Reformei elvețiene	73
Copilăria și educația	75
Preoția și activitatea de preot	76
Numirea lui Zwingli ca „preot al poporului” în Zürich	78
Citate din cele 67 de Teze	85
Ultimii ani din viața lui Zwingli	87
Relația dintre Zwingli și mișcarea anabaptistă	89
 IV. Reforma anabaptistă și triumful său în America	91
Zorii Reformei radicale	91
Thomas Müntzer și Războiul țăranilor	92
Primii conducători anabapțiști și principiile lor	96
Menno Simons	98
Mărturisirile de credință anabaptiste	99
<i>Mărturisirea din Schleithem</i> din 1527	100
Conceptul de la Köln (1591)	102
Anabapțiștii de azi	103
Reflecții teologice asupra respingerii anabaptiste a botezului pruncilor	105

Structura legămintelor lui Dumnezeu	107
„Formula <i>oikos</i> ” din Noul Testament	109
Practica istorică a botezului pruncilor	110
Inversarea învățăturii Mântuitorului Iisus Hristos potrivit căreia Împărăția lui Dumnezeu aparține copiilor ...	111
V. Viața și învățăturile lui Jean Calvin	113
Viața lui Jean Calvin	113
Geneva sub Calvin	117
Teologia lui Jean Calvin	120
Despre Sfinții Părinți și autoritatea patristică	123
Dogma despre Dumnezeu	125
Dogma despre mântuire	127
Dogma despre Biserică	127
Despre Liturghie și cult	129
Tainele	130
Crez și mărturisire	131
Hermeneutica și Legămintele	132
VI. Calvinismul și Ortodoxia	135
Hughenoții francezi	136
Calvinii din Geneva și Elveția, nordul Germaniei și Olanda	137
Biserica Scoției și prezbiterienii	138
Revigorarea modernă a calvinismului	141
Cele cinci puncte ale calvinismului	141
Ortodoxia și calvinismul	144
<i>Mărturisirea răsăriteană a credinței creștine,</i> Chiril Lucaris – 1629 (în greacă, 1633)	145
<i>Mărturisirea de credință a Patriarhului Dositei</i> și Sinodul de la Ierusalim – 1672	147
VII. Biserica Angliei	151
Regele Henric al VIII-lea	154
Edward al VI-lea	158
Thomas Cranmer	159

Maria Tudor	160
Elisabeta Tudor	162
Credința anglicană	163
Catehismul anglican 1549/1662	163
Conținutul celor 39 <i>de articole</i>	164
Marea umbrelă	166
Dialogul ortodox-anglican	168
Devierea radicală a anglicanismului modern	170
Convertiri ale anglicanilor la Sfânta Ortodoxie în timpurile moderne	173
VIII. Contrareforma catolică	175
Impulsurile pentru reformă din secolul al XVI-lea	175
Papii Contrareformei	176
Iezuiții	183
Conciliul de la Trent (1545-1563)	185
Decretul despre îndreptățire	188
Decrete și canoane despre Sacramente	191
Canoanele despre Euharistie	192
Când a încetat Contrareforma?	193
Contrareforma contemporană	195
IX. Religia populară a Americii: evanghelicismul și nașterea non-denominaționalismului	197
Evanghelicii	198
Marile Treziri: leagănul evanghelicismului	199
Experiența „nașterii din nou”	202
Penticostalismul și mișcarea harismatică	205
Misiuni până la capătul pământului	210
Declinul protestantismului tradițional	211
Termenul „evangelic”	214
X. O evaluare a virtuților protestante din punct de vedere creștin-ortodox	219
Virtuțile protestantismului	224
Învățăturile false ale protestantismului	228

Erezia <i>sola scriptura</i>	228
XI. Ereziile protestantismului	239
Erezia <i>Filioque</i>	240
Ereziile soteriologice protestante	248
Ereziile ecleziologice protestante	257
Concluzii	263
Anexa I – Despre folosirea cuvântului „erezie/eretic”	
în Scripturi și în Sfânta Biserică Ortodoxă	267
Câteva referințe scripturistice despre erezie	271
Sinodiconul Ortodoxiei	272
Rezumatul originilor și caracteristicilor ereziei	273
Anexa a II-a – Mărturisirea de credință	
a Patriarhului Dositei (1672)	275
Anexa a III-a – Scrisoarea Sfântului Rafail al Brooklynului	
către Ramura americană a Unirii dintre Bisericile	
Ortodoxe Răsăritene și cele Anglicane (1911)	311
Anexa a IV-a – Scrisoarea pastorală	
a Sfântului Rafail al Brooklynului	
despre relațiile dintre ortodocși și episcopalieni (1912)	315
Bibliografie	323
Indice de nume	331

Dedicație

Lui Cristopher și Sophiei Hetrick, fără a căror încurajare și jertfă această carte nu ar fi existat.

Mulțumiri

Mulțumiri speciale Preasfințitului Părinte Vasile,
Părintelui Peter Heers și monahului Mina de la
Mănăstirea „Sfântul Antonie”, din Florence (Arizona).

Iertați!

Cuvânt înainte

„De aceea, oricine aude aceste cuvinte ale Mele și le îndeplinește asemenea-se-va bărbatului înțelept care a clădit casa lui pe stâncă. A căzut ploaia, au venit râurile mari, au suflat vânturile și au bătut în casa aceea, dar ea n-a căzut, fiindcă era întemeiată pe stâncă. Iar oricine aude aceste cuvinte ale Mele și nu le îndeplinește, asemenea-se-va bărbatului nechibzuit care și-a clădit casa pe nisip. Și a căzut ploaia și au venit râurile mari și au suflat vânturile și au izbit casa aceea, și a căzut. Și căderea ei a fost mare”. Iar când Iisus a sfârșit cuvintele acestea, mulțimile erau uimite de învățătura Lui. Că îi învăța pe ei ca Unul care are putere, iar nu cum îi învățau cărturarii lor. (Mt. 7, 24-27)

Simbolistica folosită în Pilda despre casa zidită pe stâncă și cea zidită pe nisip reușește să afirme limpede înțelepciunea actului de a asculta și importanța de a trăi Evanghelia lui Hristos – adică, la urma urmei, ceea ce învață Mântuitorul nostru. Aceeași imagerie poate fi folosită pentru a descrie feluritele entități religioase care spun că propovăduiesc Vestea cea Bună. De aici și titlul acestei cărți scrisă de iubitul meu fiu duhovnicesc, Părintele Josiah B.G. Trenham (Ph. D. Dunelm).

Nu se discută însă în această carte despre *Stânca*, Sfânta Ortodoxie – Biserica Una, Sfântă, Sobornicească și Apostolică, Trupul lui Hristos (I Cor. 12, 27), zidită de Domnul Însuși pe Piatra Credinței adevărate (Mt. 16, 18). Nenumărate volume au fost scrise despre Biserica Ortodoxă, împotriva căreia au bătut

„ploile”, „râurile” și „vânturile” a două milenii, nevătămând-o cu nimic, rămânând „Biserică slăvită, neavând pată sau zbârcitură, ori altceva de acest fel... sfântă și fără de prihană” (Ef. 5, 27). Iar după cea mai mare furtună dintre toate – „Furtuna absolută”, ca să folosim o expresie –, furtuna din Ziua de Apoi, Biserica va fi revelată de Mirele ei ca fiind cea care este cu adevărat Mireasa Mielului (Apoc. 19, 7), Noul Ierusalim (Apoc. 21, 2).

În această carte se discută despre acele entități care, întemeiate fiind doar de câteva secole, stau pe un nisip mișcător și instabil. Fie ca această carte să-i fie de folos intelectual cititorului și spre mântuirea sufletului!

Preasfințitul VASILE,
Eparhia de Wichita,
Arhiepiscopia Creștină Ortodoxă Antiohiană
a Americii de Nord

Introducere

In ultimii 50 de ani a avut loc o semnificativă creștere demografică. În acest timp, lumea în sine a devenit „mai mică” datorită noilor moduri de comunicare care au modificat chipul în care interacționează oamenii. Acest fenomen de globalizare a diminuat tradiționalele bariere culturale și deosebiri religioase dintre Răsărit și Apus. În mare parte din lumea dezvoltată, omogenitatea a dus la o societate cosmopolitană eterogenă. Acest lucru este evident în America, cea mai diversă societate din punct de vedere religios din lume.

Schimbările sociale rapide oferă noi oportunități pentru ca occidentalii să se familiarizeze cu creștinismul ortodox prin intermediul întâlnirilor sociale cu creștini ortodocși și al faptului că literatura creștin-ortodoxă este disponibilă în limbile apusene. Însă globalizarea a adus cu sine câteva provocări pentru credincioșii ortodocși care trăiesc în Apus. Creștinii ortodocși interacționează deseori cu protestanți¹ care-i invită să participe la întâlniri

¹ Despre originea cuvântului „protestant”, MacCulloch (2003) scrie: „Se referă inițial la o anumită întâmplare din 1529, când la Dieta Sfântului Imperiu Roman, convocată în orașul Speyer, grupul de prinți și reprezentanții orașelor care sprijineau programele de reformă inițiate de Martin Luther și Ulrich Zwingli s-au aflat în minoritate: în această situație, pentru a păstra solidaritatea, eu emis un act numit *Protestatio*, proclamându-și opiniile reformatoare. Eticheta „protestant” a devenit ulterior, timp de decenii, parte a politicii imperiale germane și nu a avut o altă conotație mai largă. Atunci când a fost ținută la Londra ceremonia de încoronare a regelui copil Edward al VI-lea, organizatorii, care au

de studiu al Bibliei și la grupuri de discuții ale Scripturii acasă, povăduind cu râvnă și dedicație, chemându-i să fie „mântuiți”. În urma unor astfel de întâlniri, credinciosul ortodox dorește să elimine lipsa de familiaritate a protestantului cu creștinismul tradițional. Dar de vreme ce majoritatea credincioșilor ortodocși știu foarte puțin despre rădăcinile istorice ale protestantismului și miriadele de forme pe care acesta le-a luat în secolul al XXI-lea, ei nu știu cum să ofere un răspuns potrivit.

Această carte a fost scrisă din trei motive. În primul rând, pentru a oferi cititorului ortodox o evaluare competentă a istoriei protestantismului și a tradițiilor sale principale, de la începuturile sale în secolul al XVI-lea până în ziua de astăzi. Această evaluare se sprijină temeinic pe propriile cuvinte ale reformatorilor, ca de altfel și pe simbolurile de credință ale feluritelor denominațiuni protestante, pentru a evita interpretarea greșită și caricaturizarea. În al doilea rând, pentru a-i familiariza pe cititorii ortodocși și pe cei neortodocși cu istoria relațiilor istorice dintre Răsăritul ortodox și Apusul protestant. În sfârșit, pentru a pune la dispoziție un rezumat al opiniei teologice ortodoxe despre principiile protestantismului.

Lumea în timpul Reformei protestante

Reforma protestantă nu poate fi înțeleasă fără a cunoaște dezvoltările politice, sociale, culturale și bisericești care au creat Europa secolului al XV-lea. Cruciadele au fost deosebit de importante. Inițiate în 1095 d.Hr., cruciadele au fost plănuite, organizate

planificat procesiunea demnitarilor prin oraș, au rezervat un loc special pentru „protestanți”, numindu-i astfel pe reprezentanții diplomați ai acelor germani reformatori care se aflau în capitală. De abia mai târziu termenul a dobândit o conotație mai largă” (p. xx). Cuvântul „evangelic” era folosit pentru a desemna ceea ce astăzi numim prin termenul „protestant”.

și purtate de creștinii apuseni până în secolul al XIII-lea, având scopul expres de a elibera Țara Sfântă de sub stăpânirea musulmanilor, dar și de a opri înaintarea lor pe teritoriile creștine. Deși au avut parte de un succes parțial, în special prima Cruciadă, care a fost rodul colaborării cu Răsăritul creștin, la o analiză finală se poate spune că au fost un eșec. Acest lucru a devenit evident atunci când Constantinopolul – Împărăteasa cetăților – a fost cucerit de turcii musulmani în ziua de 29 mai 1453, iar Marea Biserică a lui Hristos (Patriarhia Constantinopolului) a fost luată captivă de stăpânirea otomană. Ulterioarele incursiuni ale turcilor în inima Europei le-au arătat popoarelor europene că amenințarea musulmană era mai aproape de casa lor decât de Ierusalim.

Creștinătatea din secolul al XV-lea suferea totodată din cauza dezbinărilor interioare. În urma Marii Schisme din anul 1054, cel mai trist eveniment din istoria Bisericii nedespărțite, Răsăritul și Apusul au rămas înstrăinate din punct de vedere euharistic și dramatic dezbinat. Asediul Constantinopolului de către cruciați în 1204 a creat o animozitate de durată față de creștinii apuseni. Anterior acestui eveniment, creștinii răsăriteni erau de părere că frații lor apuseni căzuseră într-o erezie regretabilă; acum însă ei erau doar cu puțin mai buni decât barbarii². Două sinoade sponsorizate de papalitate – Lyon, în 1274, și Ferrara-Florența, în 1438-1439 – au eșuat mizerabil în încercarea de a uni Răsăritul și Apusul și au demonstrat totodată gradul în care Biserica Latină era prinsă în lanțurile numeroaselor sale inovații teologice. Mai mult, separația lungă de secole dintre creștinii din Răsărit și cei din Apus a dus la o adâncă ignorare reciprocă. Această ignorare, născută din separația teologică și politică, a împiedicat contactul și dialogul semnificativ între clerul latin înclinat spre inovații teologice și întâistătătorii ortodocși. Vom expune interacțiunea ortodoxă

² Ortodocșii puteau să fie și brutali, așa cum mărturisește masacrul comunității latine din Constantinopol din 1182, în timpul căruia cea mai mare parte dintre cei 60.000 de membri ai puternicei comunități latine au fost masacrați sau forțați să fugă, 4.000 din rândul acestora fiind vânduți ca sclavi turcilor. Fossier (1997), pp. 506-508.

cu conducătorii protestanți din secolele al XVI-lea și al XVII-lea bazându-ne pe documente și vom vedea că un astfel de contact a fost rar.

Papalitatea și romano-catolicismul în momentul Reformei

Majoritatea exemplelor de istorii bisericești scrise într-un context apusean sunt deosebit de părtinitoare. Categoriile istoriografice apusene tradiționale de „Ev Întunecat”, „Ev Mediu”, „Renaștere” și „Reformă” au o semnificație redusă pentru Răsărit, iar în prezent ele sunt în mare parte înlăturate chiar în mediul academic apusean. Căderea Romei în anul 410 d.Hr., un eveniment fundamental pentru Apus și pentru creștinii apuseni, nu a fost la fel de importantă în Răsărit, nici nu a dus la începutul unui nou „Ev Mediu”. Imperiul Răsăritean a fost scutit de invazia a nenumărate horde barbare nordice care s-au lovit de zidurile Constantinopolului și s-au îndreptat în schimb spre Apus. Mai mult, în timp ce creștinii apuseni dintre secolele al V-lea și al IX-lea se străduiau să supraviețuiască și încercau să mențină o credință educată și informată, Răsăritul ortodox a dovedit o vigoare teologică și pastorală remarcabilă și nu și-a pierdut niciodată legătura cu educația clasică sau patristică.

Înainte de Reformă, Apusul papal a intrat într-o perioadă scolastică în care teologia a fost conformată paradigmelor filosofice și s-a desprins de mediul său ascetic tradițional. Teologii au devenit academicieni³, iar episcopii conducători politici. Ruptă

³ Un bun exemplu în acest sens este Petru Abelard (1079-1142), care a devenit învățatul teolog și filosof prin excelență, deși a continuat să aibă o relație sexuală imorală cu monahia Heloise. Această relație este descrisă memorialistic într-o colecție de scrisori care au fost publicate regulat de-a lungul ultimului mileniu. *The Letters of Abelard and Heloise* [Scrisorile lui Abelard și Heloise], ed. Michael Clanchy (2004), Penguin Classics: Londra.

de Răsăritul ortodox și de accentul său pus pe continuitatea patristică, inovațiile papale – teologice și practice – au abundat. Aceste inovații, susținute de o concepție agresivă și recent articulată despre supremația papală, au fost sprijinite de o colecție de documente istorice falsificate, cunoscute cu numele de *Decretele false*⁴. Aceste *Decrete* sunt o colecție de legi canonice publicate sub pseudonimul „Isidor Mercator”, o referință la Sfântul Isidor al Sevillei, care a trăit în secolul al VI-lea. De fapt, *Decretele* au fost compilate în secolul al IX-lea, cel mai probabil în Franța. Prima secțiune a *Decretelor* este alcătuită din scrisori aparent scrise de papii anteriori Sinodului de la Niceea (325), de la Sfântul Clement al Romei (96 d.Hr.) la Sfântul Miltiade (314 d.Hr.), în timpul cărora împăratul Constantin a devenit creștin și a publicat Edictul de la Milan, prin care creștinismul devenea o religie tolerată. Aceste scrisori papale falsificate au fost fabricate pentru a atribui primilor papi sfinți pretențiile tot mai mari ale aroganței și supremației papale și stabilesc astfel inovațiile papale ca fiind un vechi adevăr de credință creștin⁵.

În afara scrisorilor papale măsluite despre care am vorbit mai sus, *Decretele* mai conțineau și un document intitulat *Donația lui Constantin*. Se spunea că acest decret imperial falsificat ar fi fost scris de Împăratul Constantin cel Mare pentru Papa Silvestru I (314-335) și include o relatare a convertirii la creștinism a împăratului, dar și o enumerare a privilegiilor revărsate asupra papei și a succesorilor săi. În rândul acestor privilegii făceau parte supremația asupra Bisericilor Antiohiei, Alexandriei, Constantinopolului și Ierusalimului, stăpânirea asupra Romei și asupra tuturor provinciilor apusene; papa era judecător suprem al clerului (episcopii aveau rang de senator) și al casei imperiale.

⁴ *Collectio falsarum decretalium Isidori mercatoris*.

⁵ Mitropolitul Panteleimon Rodopoulos (2007) scrie că publicarea actelor pseudo-isidoriene a provocat o „schimbare radicală” în legea canonică a Bisericii Apusene, și anume decretul papal a început să fie rânduite în colecțiile canonice imediat după Scriptură și înainte de Canoanele Sinoadelor Ecu-menice, ca izvor de drept canonic, p. 80.

Papa Nicolae I cunoștea aceste *Decrete false* și le-a folosit în polemica sa îndreptată împotriva Sfântului Fotie cel Mare, care s-a luptat cu atâta hotărâre pentru Sfânta Ortodoxie. De la un capăt la celălalt al Evului Mediu Apusean, aceste documente contrafăcute au fost considerate în general atentice și au slujit la fundamentarea inovațiilor înșelătoare ale papilor următori. În 1053, au fost pentru prima dată folosite explicit de Leon al IX-lea într-o epistolă adresată Împăratului Mihail Ceruarie, menită a sprijini instituția papalității. Cardinalul Nicolae Cusanus⁶, un influent cleric catolic german din secolul al XV-lea, a expus falsa proveniență a acestor documente. Martin Luther cunoștea opera lui Cusanus și și-a procurat o copie a lucrării sale pe când era tânăr teolog⁷, fapt care a influențat cu siguranță concepția sa despre pretensele drepturi ale papalității. Autenticitatea *Decretelor* a fost universal respinsă acum câteva sute de ani, chiar și de papalitate.

Relația dintre Sfântul Imperiu Roman și papalitate

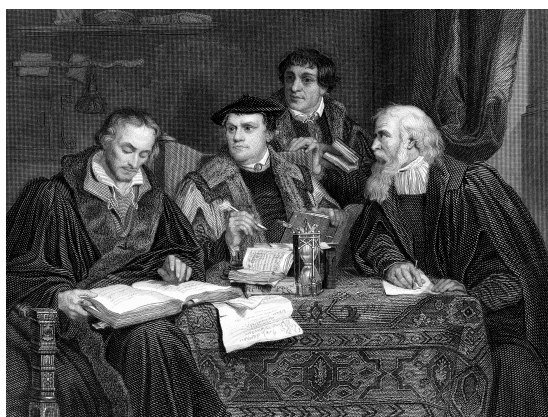
Politica a jucat un rol categoric în succesul de durată al Reformei protestante. Principii suverani din secolele al XV-lea și al XVI-lea⁸ au fost nemulțumiți de politica de taxe a Bisericii Romane, ca de altfel și de implicarea sa politică în statele suverane

⁶ Nicolae Cusanus (1401-1464) a fost un cardinal german reformator și umanist, deosebit de preocupat de reconcilierea cu Răsăritul grec. A fost legat papal la Constantinopol înainte ca orașul să cadă în mâinile turcilor. S-a opus ferm practicii indulgențelor, iar lucrarea sa *De Concordantia Catholica* a fost probabil cea mai influentă lucrare a literaturii conciliariste. Duffy (1997), p. 183.

⁷ În februarie 1520, Luther a citit ediția Ulrich von Hutten a tratatului scris de Valla, în care se demonstra că *Donația lui Constantin* era un fals.

⁸ Încă din 1485, în Saxonia (cu mult înainte ca Luther să-și fi expus cele 95 de teze din 1517), electorii Sfântului Imperiu Roman respinseseră dreptul papei de a vinde indulgențe pe proprietățile lor.

germane. În această perioadă, episcopii eparhioți locali se confruntau pentru supremație cu puterile politice europene, iar conducătorii protestanți timpurii au găsit o audiență receptivă în rândul acelor întâistătători care erau încântați să audă că Roma nu avea nici un drept istoric asupra Germaniei. Acești conducători au aflat sprijin pentru cauza lor într-o mișcare reformatoare din sânul Bisericii Romano-Catolice din secolele al XIV-lea și al XVI-lea numită conciliarism. Conciliarismul susținea că autoritatea bisericească era fundamentată nu pe papă, ci pe sinoadele ecumenice/generale ale Bisericii. Apariția mișcării conciliariste a fost contemporană cu efortul câtorva monarhii din Europa catolică de a-și afirma autoritatea în detrimentul papalității. Rezistența față de autoritatea papală era reală în Europa Apuseană și a fost sprijinită de regii Franței și Spaniei. Se poate susține cu argumente solide că Reforma protestantă în sine a fost susținută de principii protestanți mai mult din considerente politico-teritoriale, decât din dorința de înnoire bisericească, și că fără cooperarea acestora, Martin Luther nu ar fi fost decât o flacără care s-a aprins cu tărie, dar s-a stins repede. După această scurtă prezentare a fundalului istoric al Reformei, ne putem îndrepta atenția asupra reformatorilor protestanți.



Filip Melanchthon, Martin Luther, Johann Bugenhagen și Gaspard Creuziger, patru teologi protestanți germani zugrăviți lucrând la traducerea lui Luther a Bibliei